

УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2020.7.4>

МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ

Світлана Дерев'янюк

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, Україна, 14013
e-mail: svetl7788@ukr.net*

Софія Лавренко

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, Україна, 14013
e-mail: sofya_lavrenko@ukr.net*

У статті привертається увага до проблеми діагностики емоційного інтелекту в дитячому віці. Зазначається, що в галузі емоційного інтелекту останніми роками проведено досить велику кількість емпіричних досліджень, проте вченими не було створено єдиної моделі емоційного інтелекту, що унеможливило б єдиний підхід до його діагностики.

Автори аналізують методичні засоби, найбільш поширені у дослідженнях емоційного інтелекту дітей: для дошкільного віку – комплекс проєктивних методик для діагностики рівня емоційного інтелекту старших дошкільників М.А. Нгуен, методика диференційованої оцінки емоційного інтелекту дошкільників у процесі спостереження І. Фаустової; для молодшого шкільного віку – методика «Емоційна ідентифікація» О. Ізотової, методика «Емоційна піктограма» М. Кузьмішевої, модифікований варіант методики Є. Іванової «Емоційний простір особистості» під авторством С. Кочергіної; для підліткового віку – SREIT Н. Шуте в адаптації А. Садової, П. Воронкової; методика EQ під авторством Н. Холл.

Наголошується, що для дитячої вікової групи методичного інструментарію розроблено значно менше, ніж для дорослих. Науковці зробили узагальнення, що методики дослідження емоційного інтелекту дорослих дають можливість визначити рівень сформованості інтегративного емоційного інтелекту, тоді як методичні засоби вивчення емоційного інтелекту дітей здебільшого зорієнтовані на дослідження їх парціального емоційного інтелекту (окремих компонентів, складників, елементів емоційного інтелекту).

Визначаються особливості використання методичних засобів діагностики емоційного інтелекту дітей: проведення тестування в індивідуальній формі з пояснювальною презентацією завдань; комплексність використання методичних засобів діагностики емоційного інтелекту.

Перспективи подальших досліджень із зазначеної проблематики пов'язані з теоретико-методологічним аналізом практичного використання методичних засобів діагностики емоційного інтелекту дітей у різних галузях їх застосування.

Ключові слова: емоційний інтелект, діагностика емоційного інтелекту, методичні засоби, дошкільники, молодші школярі, підлітки.

Постановка проблеми. Проблема вивчення емоційного інтелекту та його складників у дитячому віці є складною, суперечливою і актуальною в сучасній психологічній науці. Її складність і суперечливість виявляються насамперед у теоретико-методологічному ракурсі.

У більшості робіт сучасних вчених емоційний інтелект визначається як здатність до розуміння та управління емоціями [1; 2; 3]. Дослідники зазначають, що у

психології емоційного інтелекту презентовано кілька моделей цього інтелектуального конструкту, серед яких найбільш поширеними є моделі здібностей і змішані (еклективні) моделі. Перший тип моделей трактує емоційний інтелект як суто когнітивний конструкт, пов'язаний із обробкою емоційної інформації, другий тип – пояснює емоційний інтелект як сукупність когнітивних, особистісних, мотиваційних рис, які забезпечують ефективне розуміння емоцій та управління ними [4]. Тому діагностичний інструментарій щодо вимірювання емоційного інтелекту є різноманітним і безпосередньо залежить від обраної дослідником моделі емоційного інтелекту.

Не дивлячись на досить велику кількість емпіричних досліджень у галузі емоційного інтелекту протягом останніх років, вченими не було створено єдиної моделі емоційного інтелекту, що унеможливує й єдиний підхід до його діагностики. У літературних джерелах не досить охарактеризовано методичні засоби, призначені для вимірювання емоційного інтелекту дітей різних вікових груп (дошкільники, молодші школярі, підлітки), слабо проаналізовано позитивні та негативні аспекти їх використання. Вважаємо, що ці дані дозволять уточнити теоретико-методологічне підґрунтя діагностичних методик щодо вивчення емоційного інтелекту дітей і значно розширять методичний арсенал сучасного практичного психолога.

Мета статті – охарактеризувати основні методичні засоби діагностики емоційного інтелекту у дітей та визначити особливості їх використання.

Результати теоретичного дослідження. Нині дослідження емоційного інтелекту дітей є досить поширеними як у вітчизняній, так і в західній психології. За віковим принципом умовно можна виокремити такі напрями досліджень у цій галузі: вивчення виявів емоційного інтелекту у дітей-дошкільників (у контексті сприймання дитиною сім'ї [5], у зв'язку з соціальною компетентністю [6], під впливом стилю батьківського виховання [7], як чинник художньої діяльності дошкільників [8]); аналіз розвитку складників емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку (з позицій протистояння молодших школярів навчальному стресу [9], у зв'язку з макіавеллізмом [10], як чинник емоційного відгуку на музику [11]); дослідження емоційного інтелекту підлітків (як засіб усунення алекситимії [12], у зв'язку з академічною успішністю підлітків [13], як чинник професійної спрямованості [14] та інші).

Ґрунтуючись на аналізі зазначених вище літературних джерел, більш докладно розглянемо основні методичні засоби, які використовують дослідники з метою вивчення емоційного інтелекту та його складників у дітей – представників різних вікових груп.

Методичні засоби вимірювання емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку (4-5 рр.). Аналіз наявних діагностичних процедур для цієї вікової групи дітей показав різноманітність їх змісту: як опитувальні засоби (для батьків і вихователів), так і проективні методики, метод спостереження.

Методика діагностики емоційного інтелекту дітей-дошкільників була розроблена в'єтнамським ученим Нгуен Мінь Анем у 2008 році [15]. Інструментарій для діагностики емоційного інтелекту включає в себе анкету для вихователів та батьків і набір діагностичних методик для дітей: «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій», «Три бажання» і «Що – чому – як». Питання анкети спрямовані на оцінку емоційної чуйності дітей, їх здатності переживати значущі для них події та співчувати оточуючим людям. Діагностичні методики («Домальовування», «Три бажання», «Що – чому – як») спрямовані на виявлення емоційної орієнтації дітей на світ речей або на світ людей, на себе чи на іншу людину, а також способів адекватного вирішення проблем при опорі на зазначену орієнтацію [4].

Методика диференційованої оцінки емоційного інтелекту дошкільників у процесі спостереження І. Фаустової. Методика ґрунтується на вибірковому спостереженні під час виконання завдань дошкільниками у різноманітних ситуаціях. Показники діагностування: особливості поведінки дітей (скромність або яскравість емоційного реагування; вияви емоційних станів у мімічних, пантомімічних, інтонаційних засобах; відповідність комунікативних засобів дітей емоційному змісту ситуації); вербальні виказування [16].

Методичні засоби вимірювання емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку (6-9 рр.). Методичний арсенал щодо дослідження емоційного інтелекту дітей цієї вікової групи здебільшого представлено окремими тестовими завданнями, спрямованими на вивчення складників емоційного інтелекту.

Діагностична методика «Емоційна ідентифікація» О. Ізотової [17]. Мета методики: виявлення сформованості процесів розпізнавання емоцій та їх розуміння; визначення рівнів ідентифікації емоцій. У ході застосування методики дітям пропонується набір карток (4 картки) із зображеннями різних емоційних ситуацій: день народження, бійка, розставання, напад. При цьому наводиться така інструкція: «Я буду показувати тобі картинки з різними історіями, а ти будеш розповідати про людей на цих картинках». Після кожного демонстрування певної картинки дитині задається питання: «Як ти гадаєш, що відбулося з цими людьми? Чому в них такі обличчя? Що вони відчувають? Як називається це почуття (настрій)?».

Діагностична методика «Емоційна піктограма» М. Кузьміцевої [18]. Мета методики: виявлення особливостей емоційного розвитку (когнітивно-афективних компонентів емоційного інтелекту) у дітей молодшого шкільного віку. Дітям пропонується 12 слів-понять, які позначають різноманітні емоційні стани (емоції та почуття). При цьому надається інструкція: «Зараз я буду говорити тобі різні слова, а ти про кожне слово що-небудь намалюєш. Слів буде багато, їх необхідно розмістити на одній стороні паперу, на іншій стороні малювати не можна. Постарайся запам'ятати ті слова, які я буду говорити». Результати діагностики спрямовані на виявлення рівневої диференціації адекватності кодування емоційних модальностей.

Модифікований варіант методики Є. Іванової «Емоційний простір особистості» [11]. Методика зорієнтована на вивчення здатності молодших школярів до розуміння емоцій. Дітям пропонуються поняття (назви 17 емоцій), які за інструкцією необхідно розподілити на три групи: «радісно», «сумно», «спокійно». Для оцінювання результатів виконання завдання використовується трирівнева шкала: високий рівень (дитина диференціює емоційні стани на групи, розуміє їх значення), середній (дитина може виконувати завдання, але з помилками, знає не всі емоційні стани), низький рівень (дитина плутає значення емоцій, не може здійснити розподіл понять на групи, робить багато помилок).

Методичні засоби вимірювання емоційного інтелекту дітей молодшого підліткового віку (10-13 рр.). Аналіз літератури показав, що для цієї вікової групи досить поширеним методом дослідження є опитувальні засоби, зорієнтовані на актуалізацію рефлексивних здібностей.

Методика SREIT. Методика запропонована Н. Шуте у 1998 році; адаптований варіант для осіб підліткового віку було підготовлено А. Садоковою і П. Воронковою у 2006 році [19]. Структурно опитувальник SREIT складається із 33 тверджень, які об'єднуються в три шкали: оцінка та вираження емоцій, регулювання емоцій, використання емоцій при вирішенні проблем. Опитувальник характеризується задовіль-

ними психометричними показниками (надійністю та валідністю). Одним із суттєвих негативних моментів методики є її незахищеність від соціальної бажаності відповідей досліджуваних.

Методика EQ. Методика (у авторській розробці Н. Холл) презентована Є. Ільїним у 2001 році. Опитувальник містить 30 тверджень, які об'єднуються у п'ять шкал: емоційна обізнаність, управління власними емоціями, самомотивація, емпатія, розпізнавання емоцій інших людей. Щодо психометричних даних методики EQ інформація в літературі не представлена. Не дивлячись на те, що цей діагностичний засіб є досить популярним серед дослідників емоційного інтелекту підлітків [14; 20], вважаємо використання цієї методики недоцільним для підліткової аудиторії, насамперед внаслідок досить ускладненої рефлексії тверджень стосовно емоційної сфери.

Необхідно зазначити, що методичного інструментарію, спрямованого на дослідження емоційного інтелекту осіб зрілого віку, значно більше, ніж методичних засобів для дітей [4]. До того ж методики дослідження емоційного інтелекту дорослих спрямовані на діагностику інтегративного (загального) емоційного інтелекту, тоді як методичні засоби вивчення емоційного інтелекту дітей здебільшого зорієнтовані на дослідження їх парціального емоційного інтелекту (окремих компонентів, складників, елементів емоційного інтелекту).

Огляд зазначених вище методичних засобів оцінки емоційного інтелекту дітей дає підстави визначити особливості їх використання та пов'язані з ними недоліки й переваги. По-перше, діагностичні засоби для вивчення емоційного інтелекту дітей слід проводити індивідуально, оскільки дітям необхідно допомогти зорієнтуватися у виконанні завдань, надати за необхідності додаткові пояснення. До того ж більшість діагностичних проб для дітей-дошкільників і молодших школярів носить проєктивний характер, а це може ускладнювати інтерпретацію отриманих результатів діагностики, що є суттєвим недоліком діагностування.

По-друге, для кожної вікової дитячої групи слід використовувати не одну методику (здебільшого всі вони невеличкі за обсягом), а їх комплекс, що зумовить більшу об'єктивність отриманих результатів. Необхідно пам'ятати, що дитячий вік є періодом інтенсивного розвитку, тому сформованість емоційних навичок може випереджати отримані діагностичні дані.

Жодна із зазначених діагностичних процедур не забезпечує можливість відслідковувати психофізіологічні аспекти емоційного інтелекту. Якщо врахувати неоднозначність критеріїв оцінки емоційного інтелекту дітей, відсутність єдиної позиції щодо цього питання серед дослідників, то можна зазначити, що проблема діагностики емоційного інтелекту у дітей залишається актуальною.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. За даними проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Основні методичні засоби діагностики емоційного інтелекту розроблено здебільшого у формі тестових завдань (тобто передбачається про використання тестів, які включають завдання задачного типу). Найбільш поширеними щодо використання у наукових дослідженнях є такі методики дослідження емоційного інтелекту дітей: для дошкільного віку – комплекс проєктивних методик для діагностики рівня емоційного інтелекту старших дошкільників М.А. Нгуен, методика диференційованої оцінки емоційного інтелекту дошкільників у процесі спостереження І. Фаустової; для молодшого шкільного віку – методика «Емоційна ідентифікація» О. Ізотової, методика «Емоційна піктограма» М. Кузьміщевої, модифікований варіант методики Є. Іванової «Емоційний простір особистості»

під авторством С. Кочергіної; для підліткового віку – SREIT Н. Шуте в адаптації А. Садокової, П. Воронкової.

2. Аналіз наявних у вітчизняній психології методичних засобів діагностики емоційного інтелекту показав, що для дитячої вікової групи методичного інструментарію розроблено значно менше, ніж для дорослих. Методики дослідження емоційного інтелекту осіб зрілого віку уособлені здебільшого у формі опитувальників, розробки яких майже відсутні для дитячої аудиторії, що здебільшого пояснюється слабкими рефлексивними можливостями дітей.

3. Методики дослідження емоційного інтелекту дорослих дають можливість визначити рівень сформованості інтегративного емоційного інтелекту, тоді як методичні засоби вивчення емоційного інтелекту дітей здебільшого зорієнтовані на дослідження їх парціального емоційного інтелекту, тобто окремих складників та елементів емоційного інтелекту.

4. Особливості використання методичних засобів діагностики емоційного інтелекту дітей пов'язані з обов'язковою щодо їх проведення індивідуальною формою презентації завдань, а також комплексністю їх використання.

Перспективи подальших досліджень із зазначеної проблематики можуть бути пов'язані з теоретико-методологічним аналізом практичного використання методичних засобів діагностики емоційного інтелекту дітей у різних галузях їх застосування.

Список використаної літератури

1. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополюк : ПГУ, 2011. 388 с.
2. Социальный и эмоциональный интеллект: от моделей к измерениям. М. : Институт психологии РАН, 2009. 351 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Пер. с англ. А.П. Исаевой. М. : Владимир: ВКТ, 2009. 478 с.
4. Дерев'янюк С.П. Методичні засоби діагностики емоційного інтелекту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки*. Чернігів : ЧНПУ, 2015. Вип. 128. С. 95–99.
5. Комкова Е.И. Эмоциональный интеллект и восприятие детьми старшего дошкольного возраста семейных отношений. *Вестник Вятского государственного университета*. Вятск : ВГУ, 2010. С. 159–162.
6. Айгунова О.А., Полковникова Н.Б., Савенкова Т.Д. Диагностика и развитие эмоционального интеллекта и социальной компетентности старших дошкольников в условиях дошкольной образовательной организации. *Вестник Московского городского педагогического университета. Серія: Педагогика и психология*. 2016. № 4. С. 25–34.
7. Ramirez-Lucas A. Do parental and parent's emotional intelligence influence their children's emotional development in kindergarten school? *Accion psicologica*. 2015. Vol. 12. P. 65–78.
8. Lopez M., Maria J. Does artistic and aesthetic education contribute to the development of the emotional intelligence? *A fact. Tercio creciente*. 2019. Vol. 16. P. 95–116.
9. Narwal K. A study of relationship between emotional intelligence and academic stress of school going children. *Mier-Journal of educational studies trends and practices*. 2019. Vol. 9. P. 72–78.
10. Barlow A. Relationships between Machiavellianism, emotional intelligence and theory of mind in children. *Personality and individual differences*. 2010. Vol. 1. P. 78–82.
11. Кочергина С.Г. Связь эмоциональной отзывчивости на музыку с развитием интеллектуальных способностей и креативности у детей младшего школьного возраста. *Теоретическая и экспериментальная психология*. 2012. № 1. С. 36–43.

12. Naghavi F., Redzuan M. A Conceptual Framework of the Relationships between Family Functioning, Alexithymia and Emotional Intelligence among Early Adolescents in Tehran-Iran. *Life science journal-acta Zhengzhou university overseas edition*. 2012. Vol. 9. P. 216–221.
13. Droppert K. Differentiating the contributions of emotional intelligence and resilience on adolescent male scholastic performance. *Personality and individual differences*. 2019. Vol. 145. P. 75–81.
14. Жулина Г.Н., Жолудева С.В. Взаимосвязь профессиональной направленности и эмоционального интеллекта подростков. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. Челябинск : ЧГПУ, 2017. № 8. С. 125–130.
15. Нгуен М.А. Диагностика уровня развития эмоционального интеллекта старшего дошкольника. *Ребёнок в детском саду*. № 1. 2008. С. 83–85.
16. Фаустова И.В. Особенности эмоционального интеллекта детей старшего дошкольного возраста. *Казанский педагогический журнал*. 2019. № 4. С. 66–70.
17. Изотова Е.И., Никифорова Е.В. Эмоциональная сфера ребёнка. Теория и практика. М. : Академия, 2004. 288 с.
18. Рыжов Д.М. Исследование и анализ развития эмоционального интеллекта у детей младшего школьного возраста. *Вестник Сургутского государственного педагогического университета*. Сургут : СГПУ, 2013. С. 166–171.
19. Садокова А.В., Воронкина П.М. Методика исследования эмоционального интеллекта подростков. *Психологическая диагностика*. 2006. № 3. С. 68–83.
20. Давыдова Ю.В. Особенности эмоционального интеллекта подростков. *Вестник РУДН. Серия: «Психология и педагогика»*. 2007. № 2. С. 92–99.

METHODICAL TOOLS FOR DIAGNOSING CHILDREN'S EMOTIONAL INTELLIGENCE

Svetlana Derevyanko

*T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium",
53, Polubotko Getman Str., Chernigiv, Ukraine, 14013
e-mail: svetl7788@ukr.net*

Sofia Lavrenko

*T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium",
53, Polubotko Getman Str., Chernigiv, Ukraine, 14013
e-mail: sofiya_lavrenko@ukr.net*

The article draws attention to the problem of diagnostic of emotional intelligence in childhood. It is noted that a large number of empirical studies was carried in the field of emotional intelligence in recent years, but scientists have not created a single model of emotional intelligence, which makes it impossible to create a single approach to its diagnosis.

The authors analyze the most common methodological tools in the study of emotional intelligence of children: for preschool age – a set of projective methods for diagnosing the level of emotional intelligence of older preschoolers M.A. Nguyen, methods of differentiated assessment of emotional intelligence of preschoolers in the observation of I. Faustova; for primary school age – method “Emotional identification” O. Izotova, method “Emotional icon” M. Kuzmishcheva, modified version of the method E. Ivanova “Emotional space of personality” by S. Kochergina; for adolescents – SREIT N.

Shute in the adaptation by A. Sadokova, P. Voronkova; EQ technique by N. Hall. It is noted that much less methodological tools have been developed for children than for adults. Scientists make a generalization – methods of studying the emotional intelligence of adults provide an opportunity to determine the level of

formation of integrative emotional intelligence, while methodological tools for studying the emotional intelligence of children are focused mainly on studying their partial emotional intelligence (individual components, constituents, elements of emotional intelligence).

Features of use of methodical means of diagnostics of emotional intelligence of children are defined: carrying out of testing in the individual form with explanatory presentation of tasks; complexity of use of methodical means of diagnostics of emotional intelligence. Prospects for further research on this issue are associated with the theoretical and methodological analysis of the practical use of methodological tools for diagnosing the emotional intelligence of children in various fields of application.

Key words: emotional intelligence, diagnostic of emotional intelligence, methodological tools, preschool age, primary school age, adolescents.